

Valentin Pozaić

SIDA - IZAZOV MEDICINI I MORALU

Gotovo da ne prođe dan a da nas sredstva društvenog pripočavanja — tisak, radio, televizija — ne obaspu s nekoliko vijesti i statističkih podataka o bolesti nazvanoj sida ili AIDS. Da bi se doskočilo prijetnjama što ih ta bolest nosi sa sobom, organiziraju se i simpoziji na nacionalnoj i međunarodnoj razini.¹ Zbog velike brzine širenja i kobnih posljedica bolest je nazvana i kugom dvadesetog stoljeća, bičem Božjim, osvetom prirode, planetarnom bolešću... I ne bez razloga.

Zabrinjavajuće činjenice

Sida ili AIDS stečeni je sindrom gubitka imunosti, ili, jednostavno rečeno uništenje obrambenog sustava organizma. To znači da je uništeno svojstvo organizma da reagira na upade vanjskih »neprijatelja« koji se u takvu stanju slobodno i brzo množe. Bolest ne napada ovaj ili onaj organ ili dio tijela. Ona ruši organizam u cijelosti, i to nepovratno. Tko je zaražen virusom side, a virus se aktivira, zna sudbinu: na sigurnu je i nepovratnu putu prema okrutnoj i nemilosrdnoj smrti. Prije smrti redovito ga čekaju napuštenost i izolacija od rodbine, prijatelja, pa i najdražih. Tome se pridružuju prezir i osuda. Bolesnici od side novi su žigosani, nedodirljivi i izopćeni iz društva, u ovome dvadesetom stoljeću. A lijeka još nema. Čak da se uskoro i pronade, za one već oboljele bio bi neuspješan. Njima ostaje očajna poruka koju je Dante stavio kao natpis nad ulazom u Pakao: »Napustite svaku nadu.« Sve se više pojačavaju svijest, strah i panika zbog opasnosti od zaraze. Postaje jasno da više nije u pitanju samo netko drugi, samo oni iz tzv. rizičnih skupina. Virus je izletio iz tih krugova i sada lovi i druge, nevine žrtve. Budući da od zaraze pa do aktiviranja virusa može proći i poduže vrijeme, sumnja može postati to veća. Pojavljuju se pitanja.- možda sam zdrav, a možda i

¹ Prvi jugoslavenski kongres o sidi održan je u Zagrebu 14. i 15. prosinca 1987., a međunarodni u Londonu od 26. do 28. I. 1988.

nisam? Vjerojatno oni psihički slabiji, u sebi nestabilniji, bez čvrsta oslonca izvan sebe, a zahvaćeni sumnjom, nisu izdržali. U očaju straha i neizvjesnosti odabrali su bijeg iz života, bijeg u smrt: bilo kao pojedinci bilo kao bračni par.²

Psihoza straha i panike samo se još povećava svakodnevnim iznošenjem novih svježih i zastrašujućih statističkih podataka. A i oni su tek djelomični. Tako se tvrdi da je godine **1986.** zabilježeno više novih slučajeva negoli svih prethodnih godina, tj. od **1978.—1985.** Broj se, navodno, svake godine podvostručuje. A i oni zabilježeni bili bi tek manji dio, tj. samo vrh ledenjaka koji plovi u širokome moru pučanstva. Broj zaraženih virusom side bio bi, prema nekim slutnjama, stotinu puta veći od stvarnog broja oboljelih. A upravo su ti zaraženi a nepoznati, budući da se još nisu razboljeli, sigurni prijenosnici virusa.

Ako se tome doda da su moguće zaštitne mjere zbog nedostatne i nepravodobne obaviještenosti velikim dijelom ostale nedjelotvorne, tada je sida kao »zahuktala lokomotiva koja tutnjeći juri na opće pučanstvo«. ³ U takvim prilikama zaraza virusom side može biti smrtonosna za svakoga muškarca, ženu i dijete, neovisno o njihovu stilu života i spolnom ponašanju. Zato i kaže Majka Terezija: »O aidsu trebamo znati da može zahvatiti mene i tebe i svakoga.« ⁴ Među djecom do sada su zabilježena **644** oboljela, od kojih je već više od **400** umrlo. ⁵ Broj se povećava. Tragedija je sve više. Samo u gradu New Yorku na svako **61** rođeno dijete dolazi jedno rođeno s virusom side. ⁶ U djece virus se aktivira brže, unutar dvije godine. Tako dijete, uz dar života, od vlastite majke dobiva i smrtonosni poklon. Pojava je ove bolesti u SAD napose česta među siromašnijim slojevima narkomana i crnaca, što je novi motiv za pojačanje aparthejda.

Nosioci i prijenosioci virusa, a ujedno i njegove neizbježive žrtve, pripadnici su tzv. rizičnih skupina ponašanja. To su homoseksualci i njihovi partneri, bilo muški bilo ženski, i narkomani koji uzimaju drogu intravenski ubodom zajedničkom iglom. Do sada su sigurno utvrđeni načini prijenosa zaraze spolni odnosi i ubod zajedničkom iglom u narkomana. Treći je način davanje odnosno primanje zaražene krvi ili krvnih preparata. Na taj način stradaju i nedužni. Danas se krv podvrgava testu side. Nažalost, ni test nije potpuno siguran. Do zaraze može doći iz nezna-

² Tako su u Italiji mladi muž i žena, ostavivši za sobom malo dijete, počinili samoubojstvo sumnjajući da su zaraženi sidom. Prema nalazima, čini se da su bili zdravi. Usp. *Glas Koncila*, 8. 3. 1987., str. 7.

³ G. ANTONIO, *The AIDS Cover-Up? The real and alarming /acts about AIDS*, Ignatius Press, San Francisco, 1987 (2. ed.), str. 67.

⁴ Usp. *Glas Koncila*, 3. 1. 1988., str. 12.

⁵ Us. »Kad je papa poljubio bolesnika od Aidsa«, *Glas Koncila* 3.1.1988., str. 12.

⁶ Usp. *Famiglia Cristiana* 10. 2. 1988., str. 62.

nja, nerazumnosti — i zlobe. Zabilježeni su slučajevi pakosne samohvale i želje da već zaraženi prenesu svoju bolest na zdrave. Tako je neki homoseksualni aktivist izjavio: »Nemojte nas nazivati žrtvama side. Sida nije moja slabost. Sida je moja jakost.«⁷ Takvi zlobno prešućuju svoju bolest i traže nove žrtve: »Znam da ću umrijeti, i povući ću za sobom toliko drugih koliko samo budem mogao.«⁸ A nije izostao ni slučaj da je ovisnik o drogi iznuđivao novac od prolaznika, prijeteći okrvavljenom iglom.

Sida nije daleko ni od naših prostora ni od naših ljudi. Mogući su izvori iz krugova radnika povratnika iz afričkih zemalja gdje je virus dosta raširen, a to su i »gastarbajteri« iz evropskih zemalja. Prema njemačkim procjenama, među našim radnicima ima oko dvije i pol tisuće zaraženih. Tu su također i turisti homoseksualci, oni koji mijenjaju partnere te putnici za Istok (»Orient-express«).

Većina zaraženih od side u životnoj je dobi između 20. i 49. godine. Oni postaju problem za društvo. Posebno su prijeteća opasnost za zdravstvene ustanove i čitav sustav zdravstvenog osiguranja. Nastavi li se njihov broj povećavati kao do sada, uskoro će zauzeti — bar je to slučaj u SAD — većinu pa i sve bolničke krevete, a cijena njihova liječenja, natprosječno visoka, ispraznit će zdravstvene kase. To pak izaziva teške moralne dvojbe u vezi s drugim obvezama liječenja, to više što se bolesnik od side ne može izliječiti, već mu se može samo produžiti tok umiranja. Sami bolesnici u sebi tragični su slučajevi. Kako bolest napreduje, gube kontrolu nad tjelesnim funkcijama, tijelo im slabi, mlitavi i mršavi. Budući da sida napada mozak, neki oslijepe, postanu agresivni ili čak polude. Prije smrti pojavljuju se mučne i okrutne boli. Oni koji poživje duže od prosjeka ne mogu se smatrati sretnijima od svojih supatnika koji su kao žrtve iste bolesti umrli prije.

Hedonizam i panseksualizam obećavali su slobodu, radost i život. Međutim, urodili su plodovima: robovanju drogi, panični strah i tjeskoba pred očima neizbježive nasilne smrti. Čijeg je to nadahnuća plod? Isus veli za »neprijatelja ljudske naravi« (sv. Ignacije) da je lažac i čovjekoubojica od početka (usp. Iv 8, 44). I na ovom je području na početku bila laž — lažna obećanja, a na kraju ubojstvo — smrt od side. Činjenica je da se o sidi danas najviše govori. U SAD, navodno, homoseksualci imaju velik utjecaj i preko sredstava priopćivanja prave pritisak na vladu i javno mišljenje da se ulože silne investicije u pronalaženje lijekova kako bi oni i dalje mogli nastaviti svojim stilom života, ali bez kobnih posljedica. Također je činjenica da se 90% homoseksualaca u

⁷ G. ANTONIO, *nav. dj.*, str. 33.

⁸ *Ondje*, str. 87. i 77.

⁸ *Ondje*, str. 62.

San Franciscu ne pridržava uputa o sprečavanju širenja zaraze. Njih 69% i dalje svjesno mijenja više partnera uz obrazloženje: »Teško je promijeniti moje spolno ponašanje, jer biti gay znači činiti spolno što hoću.«¹⁰ Tzv. seksualna revolucija iz god. 1968. dala je javno građansko pravo raznim vrstama bezumnosti i nestranošći na području ljudske spolnosti. Cini se da je samo bolest kao što je sida mogla zaustaviti konačni pobjedonosni pohod na tom polju. Činjenica je da je danas sida izazov ne samo medicini nego i savjesti ljudi. Američki pisac Harvey Fierstein, nakon ne tako davno napisane trilogije *Torch Song Trilogy* u kojoj je uzdizao domete homoseksualnog oslobođanja, sada je napisao novo djelo *Safe sex* u kojem poziva na uzdržljivost i obostranu samilost. Steve Tisch, koji je u filmu *Risky Business* prikazivao studenta kako u odsutnosti roditelja njihov stan pretvara u javnu kuću, izjavljuje da se takva djela apsolutno ne smiju proizvoditi.¹¹

Prve procjene

Naglo napredovanje side nužno izaziva različite prosudbe i sudove i o samoj bolesti i o onima koji su s njom povezani. Tako se moglo čitati, ne samo na jednome mjestu, što je o toj pojavi rekao talijanski kardinal Giuseppe Siri: »Svijet je uznapredovao napose na području sedam glavnih grijeha. Kao odgovor, Bog nam je poslao sidu. Boje se reći da je ona poslana izravno protiv grijeha šeste zapovijedi. Da, to je strašna bolest koja grijeh pogadja izravno!«¹² Smijemo li, dakle, sidu nazivati kaznom Božjom? Majka Terezija misli da te bolesnike ne treba isključiti iz ljudske zajednice, jer »nitko nema prava zvati tu bolest kaznom Božjom. Oboljeli od side treba da primaju ljubav i razumijevanje kao i svi drugi bolesnici.«¹³ Još nije dokazano pravo podrijetlo i uzrok pojave virusa u čovjeka. Odakle je i kako prešao na čovjeka, ne zna se. Ne zna se ni to je li čovjek sam krivac za tu bolest. Čuje se i primjedba da je ona zapravo osveta prirode zbog nepoštovanja prirodnih zakona i prirodne ravnoteže u svijetu. Činjenica je da se sida nije pojavila usred ili zbog bijede, nego u sredinama obilja, raskoša i neumjerenosti, a sada se prenosi u siromašne slojeve.

Na drugoj strani nisu nedostajali proturevnitelji, s različitih strana, nepozvani ali glasni, koji su brže-bolje optuživali i Crkvu i svako spominjanje morala. Tvrde da sada Crkva koristi svojih pet minuta da bi strahom utjerala red i poredak na moralno pod-

¹⁰ Ondje, str. 62.

¹¹ Usp. *Famiglia Cristiana*, 10. 2. 1988, str. 64.

¹² Usp. *Il Sabato*, 3. 4. 1987., str. 3.

¹³ Usp. *Glas Koncila*, 26. 1. 1986., str. 7.

ručje, posebno na područje spolnosti. Tvrdnje su potpuno neutemeljene. Crkva je davno prije pojave side nudila čovjeku svoju poruku o uzvišenosti i smislu ljudske spolnosti, ljubavi i braka.¹⁴

Moralna prosudba

Prvotni zadatak moralne teologije nije da izradi norme ponašanja niti da ih poprati kaznama za prekršitelja. Drugi vatikanski sabor veli da moralna teologija »treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu obavezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta«. ¹⁵ U ovome kriznom trenutku postoji opasnost od toga da moral bude zaveden na skliski put. Izvorna moralna sredstva i načini nisu poziv na uzbunu, na obdržavanje granica, primjena straha kao sredstvo uvjeravanja i motiv za odlučivanje. Konkretno, na području bolesti side, pozvanija je samilost negoli osuđivanje: »Ono što današnja situacija zahtijeva na tom polju nije sud, nego poštovanje: obzirnost pred čovjekom koji nosi bolest; obzirnost pred ljudskom dramom koja se u njemu odigrava; obzirnost pred znanstvenicima koji rade na istraživanju uzroka i terapijskih sredstava.«¹⁶ Takav bi morao biti put, način i pristup pozitivne etike. Svrha je rast osobe u slobodi i odgovornosti, na temelju vlastita izgrađenog unutrašnjeg uvjerenja i prihvaćanja objektivnog reda čudorednih vrijednosti prijeko potrebnih za život.

Sida zbog svojeg načina prenošenja i smrtonosnih posljedica donosi sa sobom višeslojnu etičko-moralnu problematiku. Mnogi se boje ući u tu problematiku¹⁷ pa ni pisac ovih redaka nije sasvim bez bojazni. Naime, ima onih koji unaprijed odbijaju svako etičko preispitivanje jer se boje da bi iz toga mogao izaći zahtjev za promjenom njihova ponašanja, čime samo pokazuju svoje pravo unutrašnje raspoloženje. Istodobno postoji bojazan da će u sredinama permisivizma, moralne popustljivosti i potrošačkog mentaliteta kao odgovor na sidu naići val moraliziranja: buđenje zle savjesti u oboljelih, te ograničavanje tek stečene slobode na privatnom i intimnom polju života. A to su već dobro utvrđene mane, započete poznatom seksualnom revolucijom iz 1968.

¹⁴ Usp. I. FUČEK, *Predbračna ljubav*, FIT, Zagreb, 1974; ISTI, *Bračna ljubav*, FTI, Zagreb 1974.

¹⁵ OT (= Optatam totlus), br. 16., u: *Dokumenti drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb, 1970.

¹⁶ A. AUTIERO, »L'etica di fronte alla malattia. Il paradigma dell' AIDS«, u: *Rivista di teologia morale*, 2 (1987), str. 18.

¹⁷ U knjizi V. SUVAKOVIC, *Siete. Što je sida i kako se braniti?*, Jugoart, Zagreb, 1985., od 117 stranica samo šest stranica (95–100) zauzima poglavlje »Etički problemi u vezi sa sida-om«.

Na žalost, zaboravlja se, ili se ne želi priznati da naglasak na čovjekovo moralno ponašanje na dugi rok ima svoju veću snagu i djelotvornost, učinkovitost, negoli trenutačna mjera političara, pravnika i društva. Ako su na području spolnosti i uživanja droge određeni mentalitet i određeni način ponašanja doveli do bolesti, očito je da ih treba mijenjati. Samo promjenom tih shvaćanja i ponašanja može se zaustaviti val zaraze i smrti. To je jedini siguran i djelotvoran način suzbijanja ove bolesti. Njemačko udruženje katoličkih liječnika preporučuje kao »optimalnu prevenciju« od side »spolno ponašanje koje isključuje mogućnost zaraze«, i »vjerno partnerstvo«.¹⁸ U tu poželjnu promjenu ponašanja treba uključiti i zahtjev za promjenom pristupa i vrednovanja pornografske literature u cijelosti te školskog odgoja na području spolnosti, ljubavi i braka. Određeni političko-financijsko-društveni centri moći nastoje ugušiti tu istinu, ili bar ne dopustiti da dođe u širu javnost. Postoje tabu-teme, o čemu se ne smije javno govoriti, kao npr. o djelovanju virusa side na mozak, zbog čega dolazi do demencije.

Bolest, kao i zlo u svijetu općenito, uvijek je bila izazov za čovjeka. Svi se naraštaji od Joba dalje lome nad onim što Sveto pismo naziva »Mysterium iniquitatis — otajstvo bezakonja« (2 Sol 2, 7), prisutnost zla u svijetu. Mi smo u ovo naše vrijeme, zbog napretka znanosti i čovjekove moći, skloni misliti kako je moguće potpuno ovladati prirodom. Mislimo da je moguće izbjeći sve patnje i ostvariti zacrtane nacрте i planove bez izuzetka. Međutim, zarazna bolest kao sida suočava nas s mnogim našim ograničenostima.

Očito je da je za određena zla u svijetu prirode kao i za neke bolesti, kriv sam čovjek, bilo kao pojedinac bilo kao društvo. Katkad je to nenamjerno i nesvjesno, a kadšto bi se čovjek mogao bar osumnjičiti zbog zle namjere. Kada se, međutim, radi o pojedincu i o njegovoj bolesti, potreban je velik oprez. Znamo da se i Isus susreo s tim pitanjem. Na upit zbog čijeg je grijeha onaj rođen slijep, odgovorio je: »Niti sagriješi on, niti njegovi roditelji, nego je to da se na njemu očituju djela Božja« (Iv 9, 3). To je drugo lice stvarnosti koje redovito izmiče naglom donošenju sudova.¹⁹

Pa kada bismo čak i bili sigurni da je netko sam skrivio svoje bolesno stanje, još nam ostaju nedostupni oni najdublji porivi i motivi koji su ga na to nukali. A nepoznato nam je i njegovo stanje toga trenutka: da li se kaje ili ostaje u prijašnjem duševnom raspoloženju. To ipak ne znači da zlo nećemo nazvati njegovim pravim imenom. Samo želimo istaknuti razliku između čovjeka

¹⁸ Usp. »"Resolution der Katholischen Ärztarbeit Deutschlands zu 'Aids und Sexualität'«, u: *Arzt und Christ*, 4 (1987), str. 201.

¹⁹ Usp. V. POZAIĆ, *Život dostojan života. Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, FTI, Zagreb 1985., str. 47–48.

grešnika, koji uvijek zavređuje samilost i našu molitvu, i grijeha kao takvog koji je neprihvatljiv. Tu je i Gospodinova riječ: »Ne trebaju zdravi liječnika nego bolesni« (Mt 9, 12). U izjavi Socijalne komisije francuskih biskupa kaže se: »Sida nije kazna Božja; to je bolest koja ima svoje vlastite uzroke. Bog nije 'sadist'! Bog je ljubav. On ne želi trpljenje i čovjekovu smrt.«²⁰

Droga. Prošla su vremena kad su u SAD roditelji svojim sinovima i kćerima za uspješno završeno školovanje poklanjali drogu kao dar i nagradu. Danas je previše očito da je droga kadra uništiti fizički i psihički ne samo pojedinca nego i naciju.²¹ U novim uvjetima ovisnici o drogi ostali su još i prenosioci i žrtve side. Prenose je — i najprije obolijevaju od nje — bilo upotrebom zajedničke igle bilo spolnim odnosima s više partnera, često da bi došli do novca ili droge. Fizičkom rastrojstvu uzrokovanom drogom sida dodaje i brzu smrt. To je zločin ne samo protiv integriteta nego i protiv samoga ljudskog života. U pozadini — na žalost, i na sramotu naše civilizacije — stoje bezobzirni trgovinski interesi. Trgovci drogom ne mogu ignorirati domete svoje trgovine.

Još zdravi pojedinci imaju dvostruki razlog da izbjegavaju drogu:

(1) a) da sami ne postanu ovisnici, žrtve droge; b) da druge ne navedu na tu stranputicu;

(2) a) da se čuvaju zaraze virusom side; b) da ne postanu prijenosnici smrtonosnog virusa.

Potrebno je istaknuti da je čisto zavaravanje i politički kriminal — na žalost, javno prihvaćen i odobran — stavljati ovisnicima o drogi na raspolaganje jednokratne igle. Isto vrijedi i za propagandu prezervativa ili kondoma. To će možda samo donekle ublažiti strahotu, lažno umiriti javnu savjest, ali neće nikako izkorijeniti ukloniti prijeteću opasnost. Na taj način ti jadnici stječu samo produženi staž čekanja na virus i smrt.

Ljudska spolnost. Budući da »ne treba tajiti da je neodgovorno spolno ponašanje«²² — slobodni seks, grupni seks, seks bez morala, slobodna ljubav — potrebno je upozoriti na izvornu vrijednost i Božji nacrt s čovjekovom spolnošću. Od početnoga biblijskog izvještaja da je Bog stvorio čovjeka kao muško i žensko da se međusobno nadopunjuju, da budu jedno tijelo (Post 2, 23), da u ljubavi budu Božji suradnici u darivanju i rađanju novih ljudskih osoba, dolazimo do cjelovita pogleda, kako ga iznosi Ivan Pavao II. u pobudnici *Obiteljska zajednica*-. »Spolnost kojom

²⁰ »Documentazione«, u: *Medicina e Morale* 4 (1987), str. 686.

²¹ Usp. I. FUČEK, »Eksplozija droge — simbol nedostatka vrijednosti«, u: *Obnovljeni život* 4 (1982), str. 376–381.

²² E. SGRECCIA, »Problemi etici nel trattamento dell'AIDS«, u: *Medicina e Morale* 1–2 (1987), str. 20.

se muž i žena međusobno predaju činima svojstvenim i isključivim supružnicima, nije nešto jedino biološko, već zadire u ljudsku osobnost kao takvu.«²³

Dakle, u svjetlu kršćanske antropologije spolnost je osnovna sastavnica osobe, nerazdvojiva od nje. Dosljedno tome, mjesto je njezina ostvarenja samo u skladu s dostojanstvom ljudske osobe. Spolni život nalazi svoj zdravi izričaj, kao tjelesno i duševno osobno jedinstvo supruga, unutar braka, unutar cjelovita obostrana predanja u ljubavi. To je pretpostavka i preduvjet za spolnu čistoću. Čistoća i prije braka i u braku plod je i odraz sklada tjelesnih i duševnih vrijednosti moralno izgrađene osobe.²⁴ Spolnost bez autentične, istinske ljubavi, degradacija je čovjeka. Samo u potpunom i neopozivom darivanju dviju osoba spolni izričaj postaje punosmisleni znak ljudskoga dostojanstva, postaje ljubav.

Drugi vatikanski sabor kaže: »Ta izrazito ljudska ljubav, budući da struji od osobe k osobi, privrženošću slobodnog htijenja, obuhvaća dobro čitave osobe... Ta se ljubav posebno izražava i dopunjuje u samom bračnom činu. Zato su čini kojima se supruzi međusobno intimno i čisto sjedinjuju časni i dostojni. Kad se obavljaju na doista ljudski način, izražavaju i produbljuju međusobno darivanje, kojim se supruzi, radosni i zahvalni, uzajamno obogaćuju. Ta ljubav koju potvrđuje uzajamna vjernost a nadasve posvećuje Kristov sakrament, ostaje nerazrješivo vjerna tijelom i dušom u sreći i nesreći. Zato isključuje svaki preljub i rastavu.«²⁵ Stoga dugoročna i djelotvorna borba protiv kuge dvadesetog stoljeća mora početi u braku i obitelji: jednako novim preispitivanjem i prevrednovanjem spolnosti supruga, kao i odnosa roditelja prema djeci²⁶, jer »djeca uče ono što doživljavaju«. Ne treba tajiti istinu: prava ljubav, bračna i djevičanska, pretpostavlja velikodušnost, žrtvu i molitvu. A to je osnovna pretpostavka svakog života.

Homoseksualnost. Suvremeno potrošačko društvo i materialistička kultura stvorili su preduvjete za hedonizam — uživalački nazor na svijet, i panseksualizam. Seksualna je revolucija uvela drukčije shvaćanje ljudske spolnosti. Spolnost se sve više odjeljuje od rađanja i braka. Postaje predmet užitka i naslade u interesu pojedinčeva egoizma i, ne manje, trgovine.

U takvo se raspoloženje vrlo lako uklapa i homoseksualnost. Različiti pokreti — posebno u nekim zvanjima u zemljama visokog standarda — otvoreno traže, a djelomično su i uspjeli, da

²³ IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica*, KS, Zagreb 1981, br. 11, str. 17.

²⁴ *Onđe*, br. 11 — 16.

²⁵ GS (= Gaudium et Spes), br. 49.

²⁶ Usp. A. W. von EIFF, »Aids und Sexualität — eine Anfrage an Kirche und Staat*, u: *Arzt und Christ*, 4 (1987), str. 172—173.

se homoseksualnost prizna ravnopravnim stilom života poput onoga u braku. Spolni odnosi među istorodnim partnerima imali bi postati zajamčeno pravo, nešto časno i javno prihvatljivo. Homoseksualizam se ne bi smio označiti kao etički prekršaj ili kao psihološka nastranost. Homoseksualnost kao pojava nije novost našeg vremena. Novost je našega doba da je to masovno i javno propagirana pojava. Tek je, čini se, sida pokolebala njezinu popularnost.

Biblija na više mjesta daje sud o toj pojavi:

- Lev 18, 22: Ne lijegaj s muškarcem kako se lijegaj sa ženom.
To bi bila grozota.
- 20, 13: Ako bi muškarac legao s muškarcem kao što se lijegaj sa ženom, obojica bi počinili odvratno djelo. Neka se smaknu, i krv njihova naka padne na njih.
- Post 19, 4: Još ne bijahu legli na počinak, kad građani Sodome, mladi i stari, sav narod do posljednjeg čovjeka, opkole kuću.
- 5: Zovnu Lota pa mu reknu: »Gdje su ljudi što su noćas došli k tebi? Izvedi nam ih da ih se namilujemo.«
- 24: Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem...
- Rim 1, 22: Gradeći se mudrima poludješe...
- 26: Stoga ih je Bog predao sramotnim strastima: njihove žene zamijeniše naravno općenje protunaravnim, a tako i muškarci, napustivši naravno općenje sa ženom, raspališe se pohotom jedni za drugima...
- 32: Znaju za odredbu Božju — da smrt zaslužuju koji takvo što čine — a oni ne samo da to čine nego i povlađuju onima koji čine.
- 1 Kor 6, 9: Ne varajte se! Ni bludnici, ni idolopoklonici, ni preljubnici, ni mekoputnici, ni muškoložnici...
- 10: neće baštiniti kraljevstva Božjega.

Crkvenu nauku u tom pogledu sažima *Persona humana* (1975.): »Prema objektivnome moralnom redu, čini u homoseksualnim odnosima lišeni su svojega bitnog i nenadomjestivog cilja. Sveto pismo osuđuje ih kao tešku izopačenost i čak ih prikazuje kao kobnu posljedicu napuštanja Boga.« Nakon što je tako dana jasna prosudba te mane, daje se i jasan pristup čovjeku osobi koja je zahvaćena tom manom: »Na temelju takva stava Svetoga pisma ipak se ne može zaključiti da su svi koji trpe zbog te nastranosti za nju i osobno odgovorni, već se time zapravo kaže da

su homoseksualni čini u svojoj biti neuredni i da se ni u kojem slučaju ne smiju odobriti.«²⁷ Ne valja, dakle, ni ovdje poistovjetiti čovjeka s njegovim pojedinačnim činom.

Otežavajuća je okolnost kod pripadnika toj rizičnoj skupini da oni zavode nove žrtve, da istodobno žive s više sebi sličnih, provode promiskuitet, a neki od njih povremeno stupaju u odnose i s pripadnicima drugoga spola. Sve to povećava mogućnosti širenja virusa side te njihovu osobnu i društvenu moralnu odgovornost.

Prostitucija, ženska i muška, jedna je od mogućnosti zaraza virusom side. Prema američkim podacima, prostitutke i njihovi gospodari ubrajaju se među glavne prijenosnike virusa side. Tako je u Miamiu na Floridi ustanovljeno da 40% prostitutki već nose virus.²⁸ Drugi vatikanski sabor ubraja prostituciju u postupke koji su »sramotni već sami po sebi« i koji »truju ljudsku civilizaciju«, a kao takvi u »proturječju su sa Stvoriteljevom čašću«.²⁹

Sve što smo do sada iznijeli doziva u svijest stvarnost da odgajatelji novih naraštaja nisu samo roditelji nego i škola i novine i film i televizija. Postavlja se pitanje jesu li roditelji svjesni te činjenice? Da li su pokušali utjecati na sve one činioce koji utječu na rast i odgoj njihove djece? Roditelji imaju na to pravo, štoviše, dužnost! Budući da nitko ne raste odvojeno i odijeljeno od drugih, od društvene zajednice i društvenog utjecaja, neizbježno je pod njihovim utjecajem. Zato je sasvim razumljiv i prihvatljiv zahtjev da je potrebno unapređivati »ljudsku okolinu«³⁰, tj. moralnu sredinu i ozračje u kojemu živimo.

Zaštita od virusa

Budući da do sada nije pronađen nikakav siguran lijek protiv side, nastoji se pronaći bar neki način kako ga ne prenositi, kako izbjeći da ga još zdravi ne dobiju. Potrošačko-permisivni mentalitet, onaj isti koji je pripremio stanje u kojemu se pojavila i u kojem se širi sida, predlaže kao »lijek« prezervativ ili kondom. To zapravo i ne bi bio lijek, ali bi sprečavao daljnje širenje bolesti, a ujedno omogućivao prohtjevno spolno ponašanje. To bi bio tzv. *safe sex*. U nevolji i nemoći da poduzmu nešto konkretno i uspješno, a pod pritiskom određenih skupina, neke su vlade i neki komiteti prihvatili i dalje preporučivali prezervativ. Na žalost, prezervativ ne jamči ni »sefer sex«, ni »safe sex«.

²⁷ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Persona humana*, KS, Zagreb, 1976. (vat. izd. nosi nadnevak 29. prosinca 1972.), br. 8, str. 12.

²⁸ Usp. G. ANTONIO, *The AIDS Cover-Up?*, str. 87.

²⁹ GS (= Gaudium et Spes), br. 27.

³⁰ »Le sens de la lutte contre le Sida. Intervention de Mgr Justo Mullor à l'Assemblée de TOMS«, u: *Mediana e morale*, 5 (1987), str. 873–874.

Poznata je i neosporna činjenica da prezervativ nije nipošto sigurno sredstvo zaštite od virusa side. S druge pak strane, dok se tako djelomično zavaravaju bolesnici, istodobno se podgrijava nekontrolirano i raspušteno služenje ljudskom spolnošću. Ponudom kondoma širi se lažno uvjerenje u sigurnost od zaraze kao i to da ne treba mijenjati nastrana ponašanja. Dokument biskupske komisije američkih biskupa premda ga neki u nekim točkama smatraju popustljivim — jasno govori o tome da »uzdržljivost izvan braka i bračna vjernost te izbjegavanje intravenske zloupotrebe droge jedini su načini moralno ispravni i s medicinskog stajališta sigurni da se spriječi sida«. I odmah dalje: »Prakticiranje takozvanog sigurnog seksa u najboljem je slučaju samo djelomično djelotvorno, a ne vodi brigu ni o stvarnim vrijednostima koje su u pitanju ni o temeljnom dobru ljudske osobe.«³¹

Mnogo se ulaže u istraživanje i mnogo se očekuje od pronalaska novog lijeka protiv side. Međutim, »rješenje ne leži u čudesnom lijeku ili u šarenim kondomima« — kako u *FAZ* piše prof. dr. A Schuller — »nego u radikalnoj promjeni načina ponašanja, a time i našeg morala, čitave naše permisivne kulture. Spolna sloboda« — nastavlja isti autor — »može biti lijepa stvar, ali u vremenu u kojemu uz nju stoji smrtna kazna, samo je uvjetno preporučljiva.«³².

Prezervativ u braku

Pitanje upotrebe prezervativa postaje delikatnije kada se radi o braku u kojemu je jedan od partnera zaražen, ili sumnja da bi mogao biti, ili je pak zaraženo oboje, a ne žele ući u rizik da rode bolesno dijete. Može li se u takvim okolnostima prezervativ vrednovati i upotrijebiti kao terapijsko sredstvo? Pretpostavlja se da bračni par svjesno preuzima postojeću opasnost od nesigurnosti, tj. mogućnost smrtno zaraze unatoč upotrebi prezervativa.

Prema nauci crkvenog učiteljstva, kako je iznesena u enciklici *Humanae vitae*-. »Crkva ne smatra nedopuštenim upotrebu načina liječenja koji su potrebni za liječenje tjelesne bolesti tijela, pa i ako bi odatle nastalo, makar predvidivo, sprečavanje plodnosti, pod uvjetom da to sprečavanje ni iz kojeg razloga ne bude izravno namjeravano.«³³ Prema prosudbi nekih teologa moralista, npr. Concettija i Sgreccije³⁴, prezervativ nije nikakvo terapijsko sredstvo. On ništa ne liječi. Sprečava, doduše, širenje zaraze — samo djelomično, i to nesigurno. Međutim, ističe se, istodobno

³¹ Usp. »AIDS: disputa su mezzi*, u: *Il regno-attualità*, 2 (1988), str. 19

³² Usp. »Leserbriefe«, u: *FAZ* 10. 4. 1987.

³³ PAVAO VI., *Humanae vitae*, KS, Zagreb, 1968, br. 15.

³⁴ Usp. G. CONCETTI, *AIDS. Problemi di coscienza*, Piemme, Roma 1987, str. 101-102; E. SGRECCIA, »Problemi etici nel trattamento dell' AIDS. str. 24—25.

postoji drugi način, kudikamo sigurniji, zapravo jedino siguran način da se spriječi širenje virusa, a to je uzdržljivost od odnosa.

Spomenuti teolozi silaze od općih načela u konkretnu subjektivnu stvarnost nekog bračnog para koji bi mislio da mu je primjena prezervativa, u danim uvjetima, jedini mogući izlaz. Tada priznaju da na subjektivnom planu, u savjesti toga para, takav čin može biti manje grešan (ili možda čak i bez ikakva osobnog grijeha?!) nego u onih izvan braka ili u onih koji jednostavno ne žele rađati.

Još je teže pitanje *pobačaja* i *eutanazije*. Kada se otkrije da je trudna žena zaražena, materijalistički će mentalitet kao rješenje savjetovati pobačaj. Prvo, treba istaknuti da se i od zaražene majke rađa oko 30% zdrave djece. Drugo, ako se i rodi dijete s virusom, seropozitivno, to još ne znači da će se bolest razviti. Dakle, primjenom pobačaja kao rješenja stradali bi, sigurno, i oni zdravi. I treće, nitko nema pravo raspolagati pravom drugoga na život, nitko nema pravo ubiti nevino ljudsko biće.³⁵ Začeto dijete nije krivo što je tu i u takvu stanju. Isto vrijedi i za pokušaje eutanazije nad već rođenim ili odraslim i starijim bolesnicima od side koje drugi žele »osloboditi« od prijeteće smrti.³⁸

Dužnost je ustanova, kao što su zdravstveni centri i savjetovaništa, da pruže svaku pomoć onima koji se nađu u nevolji kako bi njihov izbor bio u skladu s diktatom njihove zdrave savjesti, u skladu s objektivnim redom moralnih vrijednosti, tj. u prilog života. Život je, naime, temeljna vrijednost, pretpostavka za ostvarenje drugih vrijednosti i prava.

Sida i ulazak u brak

I bolesni pojedinci, pa i oni sa sidom, imaju pravo i mogu valjano sklopiti brak. Ako bi jedan od njih zatajio svoju bolest, bila bi to prevara u teškoj stvari, a brak ništetan — kao da i nije sklopljen. Za pristanak pri sklapanju braka potrebna je sloboda, a za slobodnu je odluku potrebno obostrano poznavanje. Očito je da nitko ne želi, niti dopušta, da bude prevaren u tako važnom pitanju. Ako liječnik otkrije da jedna strana nosi virus, može se naći u teškom iskušenju. S jedne strane pred njim je obveza profesionalne tajne: da spoznaju o svojem bolesniku ne priopći nikome nepozvanome. S druge strane, tu je prijeteća opasnost za zdravlje i život druge osobe, a on bi tu opasnost mogao ukloniti tako da iznese istinu na vidjelo. Rješenje se može naći prizivom na osnovna načela.

³⁵ Za onoga tko počini ili sudjeluje u pobačaju određena je kazna izopćenja iz Crkve »latae sententiae«, tj. samim činom osoba pada u izopćenje: CIC can. 1398.

³⁶ Opširnije o pitanju eutanazije: V. POZAIĆ, »Eutanazija — smrt po vlastitu ili tuđem izboru?«, u: *Obnovljeni život* 2, (1985), 126—144.

Načelno, pravo na život preteže nad pravom na nepovredivost pojedinčeve osobne intimnosti. U konkretnome slučaju ostaje samo pitanje hoće li liječnik sam priopćiti drugoj strani stanje bolesti njezina budućeg bračnog partnera ili će to učiniti preko nadležne vlasti.³⁷ Nije isključeno da test na sidu prije braka bude zakonski uvedena obveza, kao što je to slučaj s nekim službama. Kao mjeru predzaštite Europska zajednica u Bruxellesu od kandidata za svoje službenike, uz redoviti liječnički pregled, traži i test na sidu. U Francuskoj je upravo u toku rasprava o tome da test na sidu bude obavezan i za pilote.³⁸

Kada je, međutim, brak jednom valjano sklopljen i izvršen, ne može biti doveden u pitanje, pa ni naknadnim obolijevanjem od side. Ako bi se druga strana osjećala prevarenom preljubom ili uzimanjem droge, i takav bi život smatrala neprihvatljivim, mogla bi zatražiti samo rastavu od stola i postelje. Takav brak i dalje ostaje valjan i nerazrješiv.

Smiju li nosioci virusa rađati djecu? Budući da su »po svojoj prirodnoj svojstvenosti sama ustanova ženidbe i bračna ljubav usmjerene k rađanju i odgoju djece«³⁹, ni bolesnome paru nije moguće odreći i zabraniti rađanje. No, ako se odluče na rađanje, unaprijed moraju biti spremni primiti dijete kakvo već bude: zdravo ili bolesno. S druge strane, ako bračni drugovi ustanove svoju bolest i ne smatraju da bi trebalo da rađaju u tom slučaju, nitko ih ne smije i ne može siliti niti obvezati na rađanje. Ne postoji apsolutna obveza rađanja za svaki pojedini bračni par.

U bračnome životu bolesni partner ne može tražiti bračno pravo spolnog života od zdravog partnera. Zdravi ima pravo uskratiti to pravo da bi zaštitio svoje pravo na život. Zaraženi partner ima pak dužnost ne zaraziti drugoga, tj. mora se uzdržavati. U tim su okolnostima obadvoje pozvani na uzdržljivost. Slično se događa i u nekim drugim bolestima, bilo privremeno bilo trajno. Takva žrtva ne mora nipošto značiti ugušivanje ljubavi, već odreknuće jednog dobra radi drugog, većeg dobra, i to radi većeg dobra bližnjega, u ovom slučaju supružnika.

Međutim, ako su oba u istom stanju zdravlja, odnosno bolesti, ne postoje zapreke za bračni život, osim u pogledu djece koja bi se mogla roditi. I premda nije preporučljivo da u takvome zdravstvenom stanju rađaju djecu, ipak im se to ne može zabraniti. To je njihovo naravno pravo, i ono prethodi svakome pozitivnom zakonu bilo državnom bilo crkvenom. To je pravo, ali ne i obveza, dužnost. Nitko se ne mora služiti svojim pravom.

³⁷ Usp. M. WINSTON, »AIDS and a Duty to Protect«, u: *Hastings Center Report*, 1 (1987), str. 22–23; također: »Special Supplement«, u: *Hastings Center Report*, 4 (1985), 1–32.

³⁷ Usp. *Vjesnik*, 30. 1. 1988, str. 12. i 14. 2. 1988., str. 8.

³⁹ GS (= Gaudium et Spes), br. 48

Dužnosti zaraženih

Među temeljne i nezaobilazne dužnosti već zaraženih pojedinaca — s moralnoga gledišta — ubrajaju se:

(1) ne širiti zarazu virusom side i

(2) upoznati druge sa svojim stanjem bolesti, tj. da su mogući izvor i prijenosnici smrtonosne zaraze, i to od časa kada postanu svjesni svojega stanja. To su dužni priopćiti napose onima koji su u bližoj opasnosti od zaraze.

Prenijeti zarazu zločin je jednak Kainovu, to je zločin ubojstva nevinu čovjeka. Zaraženi se ne mogu pozivati na profesionalnu tajnu liječnika da šute o zdravstvenom stanju svojih bolesnika. Nisu u pitanju samo oni. Dovode u opasnost — i to smrtnu — druge osobe. U konkretnosti zaraženi ne smiju davati krv, ne smiju davati organe za presađivanje i ne smiju sipati u spolne odnose sa zdravima. Njihova je dužnost da o svemu tome obavijeste zainteresirane.

Njega bolesnih od side

Kada su u pitanju tjelesna, medicinska njega, i duhovna pastoralna briga, u središtu je pozornosti bolesnikova osoba, bez obzira na to od koje bolesti on bolovao bez obzira na to je li fetus, novorođenče ili odrastao, je li kriv za bolest ili nedužan. Svaka ljudska osoba u svim okolnostima zadržava svoje neotuđivo ljudsko dostojanstvo i pravo.

Bolesnicima od side toliko je potrebna prisutnost čovjeka, razumijevanje i pomoć ukoliko su u beznadnijemu stanju. Daka-ko, oni koji ih njeguju treba da paze na redovite mjere opreza i zaštite. Znajući da je smrt važan događaj, koji dovršava ovaj, a otvara vrata novome životu, potrebno je umirućega pripremiti na taj korak.⁴⁰ Ti trenuci ili dugi dani i mjeseci prije smrti mogu biti časovi milosnoga pohoda i preispitivanja i prevrednovanja cijelog života. To mogu također biti presudni trenuci za traženje i pronalazak životnoga smisla i vjere.

Povijest Crkve obilno svjedoči njezinu svijest da bude, po Učiteljstvu primjeru, »milosrdni Samaritanac« (Lk 10, 33) svim odbaćenima, prezrenima i žigosanima. Danas, u vrijeme side, Majka je Terezija otvorila jednu kuću u Washingtonu, drugu u New Yorku, a treću otvara u San Franciscu, tamo gdje je to najpotrebnije.⁴¹ Slične su pothvate poduzele i neke biskupije u SAD. Španjolski biskupi podsjećaju na bogatu tradiciju crkvene brige za

⁴⁰ Usp. V. POZAIĆ, »Umrijeti u ljudskom dostojanstvu«, u *Obnovljeni život*, 4 (1985) 411-421

⁴¹ Usp. *Glas Koncila*, 3. 1. 1988., str. 12.

bolesnike i žele da »odmah nastanu ostvarenja na službu te teške potrebe«. ⁴²

Majka Terezija obrazlaže svoj stav; »Poput Blažene Djevice Marije, koja žurno pohiti pomoći Elizabeti, i mi smo, Misionarke Ljubavi, žurno pohitjele do američke vlade i ponudile spremnost pomoći bolesnicima od aidsa.« ⁴³ Onome tko je već pogođen bolešću ne treba još nametati krivnju, već mu treba posredovati praštanje: »Mi moramo za njih moliti i opraštati. Opraštati bilo kakvo zlo. Neki su svojom krivnjom zaraženi aidsom, a drugi opet nesvjesno, bez svoje krivnje, nevino. Još uvijek malo znamo 0 aidsu. Naša je dužnost opraštati i iskazati supatnju. Strahovito 1 mnogo trpe bolesnici od aidsa.« ⁴⁴

Zaključak

Slobodno možemo pretpostaviti da nijednom dobronamjernom i prisebnom čovjeku, sigurno, nije stalo da oboli od side ili da na drugoga prenese njezin virus. Ako je na početku širenja bolesti bila istinita krilatica »sida se ne dobiva, ona se uzima«, tj. da od nje oboli samo onaj tko to sam želi, tko je za to sam kriv, danas to više ne stoji. Zato »svaki moralni i ljudski sud o oboljelima od side, a također i o seropozitivnima, mora biti prožet ljubavlju, pravednošću i razboritošću«. ⁴⁵

Završnu misao možemo sažeti u tri točke:

1. Moramo biti svjesni činjenice da živimo u mentalitetu i kulturi nasilnoga hedonizma (nazor na svijet: užitak) i konsumizma (= upotrijebi, potroši, baci) koji, ne poštujući dostojanstvo ljudske osobe, truju ljudsku zajednicu i rađaju pogibeljnim i smrtonosnim plodovima. Jedan je od tih plodova i sida.

2. Potrebno je znati da nikada nećemo moći ispravno i iscrpno prosuditi moralnu krivnju pojedine osobe, pogotovu ne da bismo je osudili zbog njezine bolesti. U svakome pojedinom slučaju više od osude potrebni su samilost i sućut.

3. Želimo, a to nam je i temeljna dužnost, očuvati ljudsko i kršćansko dostojanstvo: fizički i moralni integritet svake pojedine osobe, tj. njezino tjelesno i ćudoredno zdravlje i život. To ćemo postići ovako:

1) Poštujući istinsku čovjekovu sliku i narav — muško i žensko, kako ga spoznajemo u svjetlu razuma i vjere. U tome svjetlu ljudska spolnost može voditi dvije osobe u neopozivo i isključivo bračno zajedništvo ljubavi. Ili: ljubav nadahnuta idealom »radi

⁴² »Una nota pastorale dell'Episcopato Spagnolo*, u *Dolentium Hominum*, 3 (1987), str. 26. Na str. 28. usporedi izjave nekih drugih biskupa.

⁴³ Usp. bilj. 41.

⁴⁴ Usp. bilj. 41.

⁴⁵ E. SGRECCIA, nav. čl., str. 42.

kraljevstva nebeskoga« (Mt 19,12) može voditi osobu u posvemašnje predanje osobnim posvećenjem u djevičanstvu ili celibatu.

2) Tražeći smisao i ostvarenje života unutar okvira vlastita života i svojega osobnog životnog poslanja, a ne u bijegu od života i životnog poslanja u avanture droge i spolnog izživljavanja — od kojih jedno i drugo vode u bolest i smrt.

3) Živeći svoju spolnost prirodno, čisto i sveto, i prije braka, i u braku, i u celibatu, i u djevičanstvu. To je ujedno jamstvo zdravlja i života današnje obitelji i budućih naraštaja. Vjernost u braku i vjernost posvećenoj uzdržljivosti jedini je siguran način i put zdrava i smirena življenja. Ujedno jamči fizičko i moralno blagostanje pojedinca, obitelji: braka i djece, i društvene zajednice.

AIDS - A CHALLENGE TO MEDICINE AND MORALITY

Summary

Many social, political, economic and consequently moral questions have arisen concerning the disease known as AIDS. Correct ethical evaluation must begin with the clear differentiation between the evil of the illness itself and the individual patient who requires both spiritual and bodily healing. The only correct and effective way to prevent the further spread of the AIDS virus is for members of risk groups to change their behavior and for young people to be made aware of the authentic purpose and significance of human life and sexuality.